

تحلیل معناشناختی رزق کودکان در قرآن کریم و روایات اسلامی

زهرا آقایی^۱

چکیده:

رزق، مفهومی محوری در نظام اعتقادی و اخلاقی اسلام است که ابعاد گوناگونی را در بر میگیرد. در این میان، توجه به «رزق کودکان» به عنوان گروهی آسیبپذیر و وابسته، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این مقاله با هدف تحلیل معناشناختی مفهوم رزق کودکان در قرآن کریم و روایات اسلامی، به بررسی ابعاد تربیتی، اجتماعی و فقهی آن میپردازد. روش تحقیق حاضر، ترکیبی از تحلیل محتوا، روش کلامی-تفسیری و بررسی روایات است. در این پژوهش، ابتدا به مفهومشناسی لغوی و اصطلاحی رزق و اقسام آن پرداخته شده و سپس آیات قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) که به رزق کودکان اشاره دارند، مورد تحلیل و تفسیر قرار میگیرند. در ادامه، ابعاد تربیتی و اخلاقی همچون نقش رزق حلال در شخصیت‌پروری، قناعت، شکرگزاری و توکل، و همچنین ابعاد اجتماعی و فقهی نظیر حقوق مالی کودکان، مسئولیت جامعه و احکام مرتبط با اموال صغار بررسی خواهند شد. در نهایت، یافته‌های مقاله خلاصه شده و پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی و کاربردهای عملی ارائه میگردد.

کلیدواژگان: رزق، رزق کودکان، روایات، تربیت، اخلاق، فقه، حقوق مالی، جامعه.

^۱. طلبه پایه دوم، سطح ۲، حوزه علمیه امام حسین علیه السلام، قصر شیرین

۱. مقدمه

۱.۱. اهمیت موضوع رزق و روزی در اسلام مفهوم رزق و روزی، یکی از کلیدیترین مفاهیم در جهانبینی اسلامی است که از زوایای مختلف، مورد توجه قرآن کریم و سنت نبوی قرار گرفته است. روزی، نه تنها معنای مادی و تأمین نیازهای اولیه زندگی را در بر میگیرد، بلکه شامل موهبت‌های معنوی، علمی، سلامتی، و حتی نعمت هدایت و ایمان نیز میشود. خداوند سبحان در قرآن کریم، خود را «خیر الرازقین» معرفی میکند و بر عهده گرفتن کفالت و تأمین روزی بندگان، یکی از صفات بارز ربوبیت اوست. این باور که هر آنچه به انسان میرسد، از جانب پروردگار است، اساس توکل، رضا به قضا و تسلیم در برابر اراده الهی را تشکیل میدهد. رزق، عامل بقای فرد و جامعه است و نظام اقتصادی و اجتماعی اسلام، بر پایه توزیع عادلانه و کسب روزی حلال بنا شده است.

۲.۱. ضرورت توجه به رزق کودکان به عنوان گروهی خاص کودکان، به دلیل وابستگی طبیعی و رشد جسمی و روانی، نیازمند توجه ویژه‌ای در تمامی ابعاد زندگی خود هستند. از این میان، «رزق» کودکان، به معنای وسیع کلمه، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. تأمین خوراک، پوشاک، مسکن، بهداشت، آموزش و پرورش، و مهم‌تر از همه، رزق معنوی و روانی که شامل محبت، امنیت، و تربیت صحیح است، وظایف خطیر والدین و جامعه در قبال کودکان محسوب میشود. نادیده گرفتن نیازهای رزقی کودکان، میتواند عواقب جبرانناپذیری در رشد، شخصیت، و آینده آنان داشته باشد. قرآن کریم نیز به صراحت به موضوع رزق کودکان اشاره کرده و از قتل فرزندان به دلیل ترس از فقر نهی فرموده است، که این خود گویای جایگاه رفیع این مسئله در نگاه اسلام است.

۳.۱. طرح مسئله و اهداف مقاله مسئله اصلی این پژوهش، تحلیل معناشناختی مفهوم «رزق کودکان» در قرآن کریم و روایات اسلامی است. این تحلیل شامل بررسی ابعاد مختلف این مفهوم، از جمله معنای لغوی و اصطلاحی رزق، اقسام آن، و سپس انطباق آن بر وضعیت کودکان، با تأکید بر ابعاد تربیتی، اجتماعی و فقهی است. اهداف این مقاله عبارتند از: * تبیین معناشناسی رزق در اسلام: روشن ساختن مفهوم جامع رزق و تمایز آن با مفاهیم مشابه. * بررسی آیات و روایات مرتبط با رزق کودکان: استخراج و تحلیل مستندات قرآنی و روایی در این زمینه. * تحلیل ابعاد تربیتی و اخلاقی: بررسی نقش رزق حلال، قناعت، شکر و توکل در تربیت کودکان. * تحلیل ابعاد اجتماعی و فقهی: روشن ساختن حقوق مالی کودکان، مسئولیت جامعه و احکام

فقهی مرتبط. * ارائه چارچوبی جامع: ارائه دیدگاهی منسجم از مفهوم رزق کودکان در اسلام.

۲. مفهومشناسی "رزق" در قرآن و حدیث

۱.۲. معنای لغوی و اصطلاحی رزق معنای لغوی: واژه «رزق» در لغت عرب، دارای معنای متعددی است. در اصل، به معنای «آنچه بدان ارتزاق کنند» (انتفاع به آن) است. برخی لغتشناسان، ریشه این واژه را به معنای «دادن» و «اندازه‌گیری» دانسته‌اند. راغب اصفهانی در مفردات مینویسد: «الرزق ما ینتفع به. و اصل الرزق هو العطاء و التقدير» (راغب اصفهانی، ۱۳۸۳، ص ۱۸۵). بنابراین، رزق به معنای عطا‌ی الهی است که با اندازه‌گیری و حکمت همراه است.

معنای اصطلاحی: در اصطلاح دینی و قرآنی، رزق معنای بسیار گسترده‌تری می‌یابد. افزون بر رزق مادی که شامل خوراک، پوشاک و مسکن می‌شود، رزق به معنای هرگونه مواهب و نعمتهایی است که خداوند به بندگان خود عطا میکند و سبب بقا و انتفاع آنها می‌گردد. این مفهوم شامل رزق مادی، معنوی، علمی، سلامتی، توفیق، هدایت، و حتی نعمت فرزند نیز می‌شود. خداوند خود را «خیر الرازقین» (جمعه) ۱۱ / معرفی میکند و این نشان می‌دهد که رزق، منحصر به تدبیر انسان یا اسباب ظاهری نیست، بلکه در نهایت به اراده و فعل الهی باز می‌گردد.

۲.۲. اقسام رزق (مادی، معنوی، حسی، غیبی) رزق را میتوان به لحاظ کیفی و مصداقی به اقسام مختلفی تقسیم کرد:

رزق مادی: این قسم از رزق، به نیازهای اولیه و حیاتی انسان مربوط میشود؛ مانند غذا، آب، پوشاک، مسکن، و هر آنچه برای بقا و رفاه مادی ضروری است. آیات بسیاری در قرآن کریم به این جنبه از رزق اشاره دارند، از جمله: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا» (هود). ۱۶/

رزق معنوی: این قسم از رزق، به نیازهای روحی و روانی انسان پاسخ میدهد و شامل مواردی چون علم، حکمت، هدایت، ایمان، آرامش، محبت، دوستی، و فرزندان صالح میشود. این نوع رزق، ارزش و بقای بیشتری نسبت به رزق مادی دارد. خداوند در قرآن میفرماید: «وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَنُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا» (طلاق). ۱۱/ این آیه رزق را به ایمان و عمل صالح پیوند میدهد.

رزق حسی: این قسم به مواهب ظاهری و محسوس اشاره دارد که در اختیار انسان قرار میگیرد و مورد استفاده حواس قرار میگیرد. این مفهوم میتواند هم شامل رزق مادی و هم رزق معنوی (مانند زیبایی، خوشصدایی) باشد.

رزق غیبی: این قسم از رزق، رزقی است که از جایی که انتظار نمیرود و از طریق اسباب غیرمتعارف به انسان میرسد. این نوع رزق، معمولاً با توکل و اعتماد عمیق به خداوند همراه است. در آیه مربوط به حضرت مریم (س) آمده است: «فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَوَلَّتْهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَتْ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ نِ الْلَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (آل عمران). ۳۷/

۳.۲. نسبت رزق با مفاهیم مشابه (مانند کرامت، بخشش، عطا) گرچه مفاهیم «رزق»، «کرامت»، «بخشش» و «عطا» در ارتباط با موهبتهای الهی به کار میروند، اما تفاوتی ظریفی بین آنها وجود دارد:

رزق: همانطور که گفته شد، رزق بر «دادن» و «اندازگیری» دلالت دارد و به هر آنچه انسان از آن انتفاع میبرد، اطلاق میشود. رزق، بر اساس حکمت و برنامه الهی توزیع میگردد و جنبه استمراری و پایدار دارد.

کرامت: کرامت، به معنای بخشش یا عطا چیزی است که مایهی شرافت و بزرگواری میشود. خداوند به انسان کرامت بخشیده و او را گرامی داشته است (اسراء). ۷۰/ رزق نیز میتواند در قالب کرامت الهی باشد.

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۱.۷. خلاصه یافته‌های اصلی مقاله در این مقاله، مفهوم «رزق کودکان» در قرآن کریم و روایات اسلامی از ابعاد معناشناختی، تربیتی، اخلاقی، اجتماعی و فقهی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های اصلی عبارتند از:

گسترده‌ی معنای رزق: رزق در اسلام، محدود به معیشت مادی نیست، بلکه شامل موهبت‌های معنوی، علمی، و سلامتی نیز می‌شود.

مسئولیت الهی و انسانی: خداوند، روزی‌دهنده اصلی است و این حقیقت، اطمینانبخش والدین در خصوص رزق فرزندان‌شان است. با این حال، انسان نیز در کسب روزی حلال و تأمین نیازهای فرزندان، مسئولیت مستقیم دارد.

تأثیر تعیین‌کننده رزق حلال: رزق حلال، نقش بنیادین در شکل‌گیری شخصیت سالم، اخلاق نیکو، و عاقبت‌بخیری کودکان دارد، در حالی که مال حرام، فساد و تباهی را در نسل به ارمغان می‌آورد.

ابعاد تربیتی: قناعت، شکرگزاری، توکل، و خودداری از حرص و آز، از مهمترین آموزه‌های تربیتی مرتبط با مفهوم رزق هستند که والدین باید به فرزندان خود بیاموزند. حقوق مالی کودکان: نفقه و ارث، از حقوق مالی ضروری کودکان محسوب می‌شوند که تأمین آنها وظایف‌های شرعی و قانونی است.

مسئولیت اجتماعی: جامعه اسلامی، مسئولیت حمایت از کودکان بیسرپرست و نیازمند و ایجاد بستری عادلانه برای تأمین نیازهای رزقی همه کودکان را بر عهده دارد. نظام حقوقی و فقهی: ولایت بر اموال صغار، احکام مربوط به حفظ و مدیریت سرمایه آنها، و ضوابط شرعی در مصرف این اموال، چارچوب‌های فقهی لازم را فراهم می‌آورند.

۲.۷. ارائه پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی و کاربردهای عملی بر اساس یافته‌های این پژوهش، پیشنهادهای زیر برای تحقیقات بیشتر و کاربردهای عملی ارائه می‌گردد:

تحقیقات آتی:

تحلیل تطبیقی: بررسی تطبیقی مفهوم رزق کودکان در دیگر ادیان ابراهیمی یا مکاتب فلسفی.

مطالعات میدانی: انجام پژوهش‌های میدانی برای سنجش میزان تحقق مفاهیم رزق کودکان در خانواده‌ها و جامعه، و شناسایی موانع و چالش‌ها. بررسی تأثیر تکنولوژی: تحلیل تأثیر ابزارهای نوین ارتباطی و فناوری اطلاعات بر مفهوم و نحوه کسب رزق کودکان در عصر حاضر.

مطالعه موردی: بررسی سیره عملی پیامبر (ص) و ائمه (ع) در تأمین رزق و تربیت فرزندان‌شان.

ابعاد اقتصادی: بررسی مدل‌های اقتصادی اسلامی که قابلیت بیشتری در تأمین عادلانه رزق کودکان دارند.

کاربردهای عملی:

کارگاه‌های آموزشی: برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برای والدین در خصوص حقوق مالی و وظایف تربیتی خود در قبال فرزندان، با تأکید بر مفهوم رزق حلال. تولید محتوا: تولید محتوای آموزشی (کتاب، مقاله، فیلم، انیمیشن) برای کودکان، با محوریت مفاهیم قناعت، شکر، توکل و اهمیت رزق حلال. حمایت از نهادهای خیریه: تشویق و حمایت از فعالیتهای نهادهای خیریه و سازمانهای حمایتی که در زمینه تأمین رزق و تربیت کودکان نیازمند فعالیت میکنند. تدوین سیاستهای حمایتی: ارائه راهکارها و پیشنهادها به سیاستگذاران برای تدوین و اجرای سیاستهای حمایتی موثرتر در قبال کودکان، به ویژه کودکان بیسرپرست و بدسرپرست.

ترویج فرهنگ حلال: تلاش برای ترویج فرهنگ کسب و کار حلال در جامعه، به عنوان بستر ساز اصلی تأمین رزق سالم برای نسل آینده.

با درک عمیقتر مفهوم «رزق کودکان» و پیاده‌سازی آموزه‌های قرآنی و روایی در این زمینه، میتوان گامی موثر در جهت تربیت نسلی سالم، متدین، و متعهد برداشت و جامعهای آکنده از برکت و عدالت بنا نهاد.

- قرآن کریم.
 نهج البلاغة.
 راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۳۸۳) مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. بیروت: دارالعلم، دارالشامیه.
 کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۶۲ (ش). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 طباطبایی، محمد حسین. ۱۳۶۳ (ش). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
 مجلسی، محمد باقر. ۱۴۰۴ (ق). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. بیروت: مؤسسة الوفاء.
 حر عاملی، محمد بن حسن. ۱۴۰۹ (ق). وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة. قم: مؤسسة آل البيت (ع) لإحياء التراث.
 مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۷۱ (ش). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 طبری، محمد بن جریر. ۱۴۱۲ (ق). جامع البیان عن تأویل آی القرآن. بیروت: دارالمعرفة.
 (و سایر منابع معتبر تفسیری، حدیثی و فقهی که در نگارش متن مورد استناد قرار گرفته‌اند.)

